

KULTURNA BAŠTINA KAŠTELA KAO RESURS KULTURNOG TURIZMA

ANKICA BABIN □ Muzej grada Kaštela, Kaštel Lukšić

IM 40 (1-2) 2009.

POGLEDI, DOGAĐAJI, ISKUSTVA
VIEWS, EXPERIENCES, EVENTS

Pojam *kulturni turizam* sve češće susrećemo u hrvatskim medijima kao naziv za specifičan oblik turističke ponude u kojoj se kultura i sve njezine inačice nude kao izvrstan turistički proizvod. Zahvaljujući naporima Ministarstva kulture RH i Ministarstva turizma, kulturni turizam u Republici Hrvatskoj dobiva sve veću važnost. Bogatstvom svojih kulturnih resursa Hrvatska može stajati uz bok niza europskih zemalja koje su ovaj vid turističke privrede odavno razvile i iskoristile, ne samo u cilju popularizacije svoje kulture, nego i u cilju ostvarivanja ogromne financijske dobiti.

Da je promocija hrvatske kulture strateška odrednica državne politike, potvrđuje i projekt pod nazivom *Strategija razvoja kulturnog turizma – Od turizma do kulturnog turizma*, čiji je naručitelj Ministarstvo turizma RH, a realizirali su ga stručnjaci Instituta za turizam 2003. godine. Muzeji kao kulturne ustanove ne smiju biti, i nisu, izostavljeni iz konteksta kulturnog turizma. Zato nije neobično što je Međunarodni savjet za muzeje – ICOM pripremio *Povelju za muzeje i kulturni turizam*, potičući njome suradnju i partnerstvo muzeja i turističke djelatnosti, a za obilježavanje Međunarodnog dana muzeja 2009. godine odredio temu *Muzeji i turizam*.¹

Kulturni resursi na području grada Kaštela koji se mogu realizirati kao kulturno turistički proizvod

Kaštela su smještena duž uskoga pojasa Kaštelanskoga zaljeva, između planinskoga vijenca Kozjaka i plavetnila mora. Plodno Kaštelansko polje na istoku graniči s negdašnjom Salonom, a na zapadu ga omeđuje istočna granica Trogira. Ljudi su ga stoljećima kultivirali i pretvorili u oazu ljepote te ga brojni talijanski putopisci u 18. stoljeću nazivaju "vrtom Dalmacije", a pjesnik A. Kačić Miošić biblijskim Misirom. Taj prostor ima izraziti povijesni karakter jer je kontinuirano naseljen od prapovijesti do danas. Još samo prije stotinjak godina imao je sva obilježja *idealnoga* prostora, kako nam ga predstavlja klasična književnost. Obilovao je zelenim gajevima, bistrim vrelima, potocima, antičkim i predromaničkim ruševinama, a uz more - arhitektonskim sklopovima sedam kaštelanskih jezgri. Uzgajajući mediteranske kulture, čovjek se stoljećima služio tim prostorom a da ga nije devastirao.

Malo je područja na našoj obali gdje je priroda bila tako izdašna, a prošlost tako bogata burnim događanjima kao što je kaštelansko područje. Naseljavali su ga mnogi: ilirsko pleme Delmati, grčki kolonisti, Rimljani, a nakon pada

¹ Kulturni se turizam u navedenom projektu definira turizmom specijalnih interesa, posjetama osoba izvan njihovog stalnog mjesta boravka motiviranim u cijelosti ili djelomično interesom za povijest, umjetnost, naslijeđe ili stil života lokaliteta, regije, grupe ili institucije. Tom definicijom kultura obuhvaća i tzv. opipljivu kulturu – muzeje, galerije, koncerte, kazališta, spomenike i povijesne lokalitete, ali i neopipljivu kulturu poput običaja i tradicije...Istovremeno, po definiciji, da bi se turisti smatrali kulturnim turistima, oni bar djelomično moraju biti motivirani željom da sudjeluju u kulturnim aktivnostima.

Salone u 7. stoljeću naseljavaju ga Hrvati formirajući svoja naselja podno Kozjačkog bila (Putalj, Kruševik, Lažani, Ostrog, Radun, Špiljan, Žestinj, Bijaći). Tragove visoke civilizacije toga podneblja pokazuju ostaci oruđa iz razdoblja paleolitika, nalazišta antičkih vila rustika, raznovrsni keramički ulomci i uporabni predmeti, kameni nalazi ranokršćanskih i predromaničkih sakralnih objekata, grobni nakit pokojnika itd.

Nakon preseljenja stanovnika uz more (15./16. st.), spomenuta su naselja s vremenom nestala. Ostale su sačuvane stare župne crkve, od kojih je Sv. Jure od Raduna izuzetan spomenik kulture iz razdoblja predromanike (10.-11. st.) i jedini starohrvatski sakralni objekt sačuvan u izvornom obliku. Bijaći su bili jedna od prijestolnica hrvatskih vladara, a ispred starohrvatske crkve sv. Marte knez Trpimir objavio je poznatu darovnicu, koja se u obliku prijepisa iz 1568. godine čuva u Župnom uredu u Kaštel Sućurcu. Ona je jedan od najvažnijih hrvatskih povijesnih pisanih izvora.

U kasnome srednjem vijeku Kaštelansko je polje zbog svoje plodnosti središte zanimanja, a zbog toga i sukoba gradskih komuna Splita i Trogira. Većina težaka ovisna je o plemićkim obiteljima Splita i Trogira, koji kamenim stupom dijele to područje na Donja i Gornja Kaštela. Zajedno s tim gradovima, i to je područje godine 1420. palo pod vlast Venecije, a prodorom Turaka sa sjevera i ono postaje područje njihove pljačke. To i jest razlog izgradnje kaštela uz more kao obrambenih sustava od Turaka krajem 15. stoljeća. Sastojali su se od samoga kaštela - utvrde s obrambenim kulama i puškarnicama sa sjeverne strane, a s južne su strane imali izgled renesansnog ljetnikovca. Ukrašavali su ih raskošni balkoni i renesansni prozori, a najčešće su građeni s unutrašnjim dvorištem. Okruženi renesansnim arkadama, služili su kao zaklon za težake u slučaju napada Turaka. Južna vrata kaštela omogućivala su bijeg na susjedne otoke. Kašteli su građeni na morskim hridima, a pokretnim su mostom bili povezani s kopnom, odnosno s naseljem, utvrđenim zidovima i opkopima.

Uz dvadesetak kaštela na tom području razvilo se sedam naselja, koja se u puku i danas nazivaju selima. Njihove stare jezgre još su prepoznatljive, s tipičnom primorskom arhitekturom. Unutar sela gospodari grade male sakralne objekte, a u 17. stoljeću sami težaci izvan njihovih zidina grade velike barokne crkve. One po svojoj veličini i bogatstvu inventara ne zaostaju za gradskima. S prestankom opasnosti od napada Turaka i sama se naselja šire izvan zidina te se međusobno povezuju sklopovima baroknih palača.

Skladan odnos naselja uz obalu s prirodnim okolišem traje sve do 19. stoljeća. Ubrzanim gospodarskim razvojem, deagrarizacijom i industrijalizacijom toga prostora, njegova slika i njegov sadržaj u potpunosti se mijenjaju. Promjenom strukture stanovništva mijenja se i etički i fizički odnos prema baštini. Prijetnja baštini od "divlje" izgradnje, industrijalizacije i ekološke devastacije latentno je prisutna.

Formiranjem grada Kaštela kao upravne jedinice otvorile su se mogućnosti novog oblika razvoja, uz preferiranje razvoja poljoprivrede i turizma kao temeljnih gospodarskih grana, te uz nastojanje da se isprave pogreške učinjene u eri industrijalizacije toga područja.

Što iz svega navedenoga izdvojiti i osmisliti kao kulturno turistički itinerer, odnosno kao kulturni turistički proizvod?

Potencijal su arheološki lokaliteti, zaštićeni spomenici kulture, kaštelanske urbane zone-urbane jezgre iz 16. stoljeća, prirodna baština, maslina stara više od 1 500 godina, nematerijalna baština (*Miljenko i Dobrila*), pojedina događanja (*Festival klapske pisme u Kaštel Kambelovcu*), pokladne maskare uz sudjelovanje gostiju, muzej kao prvorazredna kulturna atrakcija, dvorac Vitturi kao primjer uspješno rekonstruiranog objekta u Kaštelima (*zaštitni znak Kaštela*) itd.

Prijedlozi kulturno-turističkih itinerera i kulturnih atrakcija Muzeja grada Kaštela koji se u kratkom vremenu mogu realizirati na području grada Kaštela

Itinerer Putovima neandertalca

Mujina je pećina najstarije prebivalište čovjeka na prostoru između Trogira i Splita, paleolitički lokalitet koji su djelatnici Muzeja grada Kaštela, pod stručnim vodstvom dr. Ivora Karavanića s Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu, sustavno istraživali devet godina (1995.- 2004.). Istraživanja su iznjedrila bogate arheološke nalaze koji pripadaju musterijanskoj kulturi iz vremena neandertalskog čovjeka. Stručne analize kamenog materijala, fosilnog peluda, ugljena s dva vatrišta i kostiju životinja obavljene su u poznatim znanstvenim institutima Nizozemske (Groningen), Velike Britanije (Oxford, Cambridge), SAD-a i Kanade (Hamilton), te u Sloveniji i Makedoniji. Analizama je utvrđeno da starost svih nalaza okvirno iznosi 40 000 godina. Nalazište su posjetili i vrhunski stručnjaci za to povijesno razdoblje (Amerikanac Fred H. Smith, paleontolog koji se bavi problematikom podrijetla modernog čovjeka odnosno neandertalcima u Europi, Aziji i istočnoj Africi i Britanac Preston T. Miracle s Cambridgea, koji se neandertalcima bavi na temelju analize životinjskih kostiju - zooarheolog). To govori o važnosti nalazišta.

Lokalitet je jedan od najbolje istraženih u Hrvatskoj, što je i temeljna odrednica za njegovu vrhunsku prezentaciju turistima. Idealan je za skupine ljubitelja i poznavatelje razdoblja paleolitika, dakle ciljanih skupina posebnih zahtjeva

i interesa. To su turisti motivirani kulturom, čiji je poticaj za odlazak u turistički posjet znanje, i to su zapravo pravi kulturni turisti. Zato je logično da se osmišljava itinerer pod nazivom *Putovima neandertalca* autora Sanjina Mihe- lića, višeg kustosa Arheološkog muzeja u Zagrebu, kojim bi se kulturno-turistički valorizirala sva arheološka baština vezana za neandertalca te objedinila paleolitička nalazišta u Hrvatskoj. Bila bi to kulturna ruta od pećine krapinskog pračovjeka na Hušnjakovu brdu, preko Vindije, Velike pećine, Veternice, Romualdove pećine, Ljubača, Kličevice i Mujine pećine. Krajnja točka jest posjet Muzeju grada Kaštela, u kojemu su smješteni nalazi s posljednjeg lokaliteta. Ta kulturna ruta slijedi put autoceste i povezuje sedam hrvatskih županija.

Uvjeti i preduvjeti za osmišljavanje toga projekta, osim znanstvene istraženosti, jesu:

▫ određivanje sudionika projekta, a to su *sve fizičke i pravne osobe koje barem u teoriji imaju svoj interes u projektu. To uključuje: kulturne, znanstvene, obrazovne i dr. ustanove, mjesta i gradove, jedinice lokalne samouprave, turističke zajednice i agencije, privatne tvrtke, a već sada postoji velik broj dionika koji će projektu osigurati znanstvenu i stručnu podlogu, kao i onih čija je osnovna funkcija osigurati da se čitava ideja u konačnici uistinu i pretoči u lako dostupnu i atraktivnu turističku ponudu. Financijski učinak trebalo bi ulagati u zaštitu i valorizaciju spomenika kulture* (S. Mihelić, 2009.).

Itinerer *Tragom hrvatske državnosti*

Taj itinerer, koji je već osmislio prof. Josip Pejša, dijelom je zaživio u obliku planinarskog turizma. Putem definirane planinarske staze turistima se, osim rekreacije, nudi spoznaja o nizu arheoloških lokaliteta među kojima su naj-brojniji starohrvatski (iz razdoblja predromanike 9.-12. st.). Niz starohrvatskih crkvice počinje ostacima zidina crkve sv. Marte u Bijaćima, a završava crkvicom sv. Jure od Putalja, izgrađenom na temeljima iste crkvice iz 9. stoljeća. Njihovi mali korpusi i danas se bijele u bujnom zelenilu Kozjaka, a uz crkvu Gospe Stomorijske, u pomalo arkadijskom pejzažu, formiran je i Biblijski vrt. Opisani itinerer pruža niz informacija o hrvatskoj nacionalnoj povijesti (Bijaći su jedna od prijestolnica narodne dinastije Trpimirovića), uz rekreativnu šetnju kroz kaštelansko polje, ali i planinarenje. Doživljaj prirode Kaštelanskoga polja i planine Kozjak ostaje nezaboravan.

Da bi itinerer postao kulturno-turistički potrebno je angažirati već spomenute sudionike te osigurati informativno-pro- midžbeni materijal (objava na internetu, tiskani vodiči, info-table, prilagođena stručna literatura, angažman voditelja itd.).

Arheološki materijal iz grobova na lokalitetu Bijaći, Sv. Jure od Raduna i Gajina u blizini Sv. Jure od Putalja izložen je u Muzeju grada Kaštela i dostupan je turistima.

Antički lokalitet Resnik kao izvrstan turistički proizvod u obliku arheološkog parka

Muzej grada Kaštela od 1988. godine provodi arheološka istraživanja pod morem i na kopnu u sklopu turističkog naselja Resnik. Rezultat navedenih istraživanja jest spoznaja da je riječ o najvećemu antičkom lokalitetu na području Kaštela, s ostacima grčke i rimske luke, bogatome keramičkim arheološkim nalazima, a posebno crnom, reljefnom helenističkom keramikom (čaše, krateri, tanjuri). Posljednja istraživanja (intenzivirana od 2007. do 2009. u sklopu projekta *Eko Kaštelanski zaljev*) potvrdila su (a možda je to i najvažnije arheološko otkriće u Hrvatskoj) smještaj rimskog naselja Siculi, koje spominje Plinije Stariji (24. pr. Krista-79. g.) kao naselje koje dolazi nakon Trogira i mjesto u koje je car Klaudije naselio rimske veterane. Siculi su i na poznatoj Peutingerovoj karti ubilježeni simbolom većeg naselja, točno na mjestu današnjeg Resnika. Riječ je o naselju s mrežom ulica čiji su temeljni zidovi helenistički, a gornji slojevi rimski. Njegovi su parametri i groblje okvirno utvrđeni, uz obilje keramičkih nalaza, a daljnji tijek istraživanja koncentriran je na rubne granice naselja, odnosno na pronalazak okvirnog bedema.

Taj je prvorazredni lokalitet nužno urediti kao arheološki park u kojemu turisti ne bi dobili samo stručne i znanstvene informacije, već bi imali i aktivnu ulogu sudjelovanja u "životu" lokaliteta. Sudjelovali bi u radu radionica, u sklopu kojih bi se izrađivali keramički predmeti po uzoru na pronađene, pripremala jela antičke kuhinje, upoznala antička odjeća i način života, što iziskuje opremanje jedne kuće u antičkom stilu itd. Povezivanje s hotelskim kompleksom Resnik u smislu otvaranja antičke taverne bilo bi izravno povezivanje s turističkom djelatnošću.

Ako započne realizacija predloženih kulturno-turističkih proizvoda na području grada Kaštela, u tome se može uspjati samo suradnjom s odgovarajućim ustanovama grada kao što je Muzej grada, Turistička zajednica grada Kaštela, te samoga grada na čijem se području nalaze navedena kulturna dobra.

Muzej grada Kaštela obilježio je Međunarodni dan muzeja 10. svibnja 2009. godine trima predavanjima s temom *Muzeji i turizam*:

- Nada Maršić, direktorica Turističke zajednice grada Kaštela / tema: *Kultura i turizam*
- Sanjin Mihelić, viši kustos Arheološkog muzeja u Zagrebu / tema: *Ponuda arheoloških lokaliteta kao turističkog proizvoda – projekt "Putovima neandertalca"*
- Ankica Babin, viša kustosica, ravnateljica Muzeja grada Kaštela / tema: *Kulturna baština Kaštela kao resurs kulturnog turizma*.

Primljeno: 21. rujna 2009.

THE CULTURAL HERITAGE OF KAŠTELA AS RESOURCE FOR CROATIAN TOURISM

The concept of cultural tourism, increasingly met with in the Croatian media, refers to a specific section of the tourist industry, through which culture and its variants are offered as an excellent tourist product. The promotion of Croatian culture is a strategic determinant of government policy, as is shown by the elaboration of a project entitled Strategy for the development of cultural tourism – From tourism to cultural tourism, commissioned by the Ministry of Tourism of the Republic of Croatia from and produced by experts from the Institute for Tourism in 2003.

Bearing in mind all the cultural resources in the area of the city of Kaštela that can be pressed into service in the cultural tourism product, Kaštela Municipal Museum has in recent years developed several proposals for culture tourism itineraries and cultural attractions.

In this article the author briefly describes a project she believes to be capable of being effectuated collaboratively with Kaštela Municipal Museum: a) the itinerary in the paths of the Neanderthals and b) the itinerary in the footsteps of Croatian statehood and c) the ancient site of Resnik as excellent part of the tourist product in the form of an archaeological park.